

Η Ενταση ανάμεσα στη Δημοκρατία ως Μορφή Κράτους και στη Δημοκρατία ως Αυτοκυβέρνηση, στη Μαρξιστική Πολιτική Θεωρία.

Οι κριτικοί ισχυρίζονταν για πολύ καιρό ότι ο Μαρξισμός περνάει περίοδο “κρίσης” - κρίση που την παρήγαγε η σχιζοφρενική σχέση ανάμεσα στη Μαρξιστική θεωρία και τη Μαρξιστική πρακτική. Αυτή η ειρωνική και παράδοξη κατάσταση της κρίσης είναι ιδιαίτερα , ισχυρίζονται, έκδηλη στη Μαρξιστική ανάλυση της δημοκρατίας. Μια αρνητική και καταπιεστική άποψη της δημοκρατίας στη θεωρία, αναπόφευκτα μεταφράζεται σε αρνητική και καταπιεστική μορφή της δημοκρατίας στην πράξη, αποκορυφούμενη στο πρόσφατο θέαμα των λαϊκών επαναστάσεων, στην Ανατολική Ευρώπη, επαναστάσεων περισσότερο κατά παρά υπερ της Μαρξιστικής διακυβέρνησης¹.

Συνεπώς ένα αρνητικό μοντέλο δημοκρατίας υποστηρίζει (αυτό είναι το επιχείρημα) μία “θεωρία δεσποτισμού” καθώς ο Μαρξισμός έφτει θύμα της δικής του επιμονής για ενότητα θεωρίας και πράξης. Ένας Μαρξισμός σε σύγκρουση με τις ιστορικές εξελίξεις που υποτίθεται ότι δικαιώνουν τις αρχές του και με την ιστορική πρακτική να εκτυλίσσεται εν ονόματί του, πιάνεται στην ίδια του την εννοιολογική παγίδα. Είναι καθόλου το αρνητικό μοντέλο μια μορφή Δημοκρατίας; Το αρνητικό μοντέλο μπορεί να παρουσιασθεί ως εξής. Η δημοκρατία είναι μια μορφή κράτους και σαν όλες τις μορφές κράτους είναι απλά ένα καταπιεστικό όργανο ταξικής διακυβέρνησης. Στον καπιταλισμό είναι παγίδα και απάτη. Το κοινοβούλιο και οι κλασικές φιλελεύθερες ελευθερίες, γενικά, απλά καθιστούν την αστική τάξη ικανή να εξασφαλίσει ηθική και νομική κατοχύρωση για την διακυβέρνησή της. Στο σοσιαλισμό, ενώ ο ταξικός χαρακτήρας του δημοκρατικού κράτους αλλάζει, ο καταπιεστικός και δικτατορικός χαρακτήρας του παραμένει. Η μία άρχουσα τάξη αντικαθιστά την άλλη, καθώς η προλεταριακή και λαϊκή πλειοψηφία χρησιμοποιεί το κράτος για να καταπιέσει την αστική μειοψηφία.

Ο John Hoffman είναι Senior Lecturer στο Πανεπιστήμιο του Leicester.

Η Συντακτική Επιτροπή τον ευχαριστεί για την παραχώρηση του άρθρου του στην ΟΥΤΟΠΙΑ.

Μου φαίνεται ότι τα δημοκρατικά διαπιστευτήρια αυτού του αρνητικού προτύπου είναι πράγματι πολύ προβληματικά. Η “καπιταλιστική δημοκρατία” είναι μια μορφή μειοψηφικής διακυβέρνησης και συνεπώς αυταπόδεικτα μη-δημοκρατική. Η “Σοσιαλιστική δημοκρατία” εμφανίζεται αντίθετα σαν “Τυραννία της πλειοψηφίας” αλλά αυτή είναι μια πολύ λιγότερο λογική έννοια απότι έχουν υποθέσει κατά καιρούς οι κλασικοί φιλελεύθεροι. Γιατί πως είναι δυνατόν μια πλειοψηφία να ενεργεί τυραννικά απέναντι σε μια μειοψηφία χωρίς ταυτόχρονα να ενεργεί τυραννικά απέναντι στον εαυτό της;

Ο Georges Lukacs έθεσε το θέμα επί τάπητος αμέσως μετά τη Ρώσικη Επανάσταση. Αν το προλεταριάτο φέρεται τυραννικά απέναντι στους εχθρούς του, τότε τι πρόκειται να το σταματήσει να φέρεται τυραννικά και απέναντι στον εαυτό του; Ο Ένγκελς ήταν αυτός που ισχυρίστηκε ότι ένα έθνος που καταπιέζει ένα άλλο δεν μπορεί να είναι το ίδιο ελεύθερο. Αν αυτό ισχύει για ένα έθνος, γιατί να μην ισχύει για μια πλειοψηφία; Η απουσία αντιπροσωπευτικών θεσμών και πολιτικών ελευθεριών επηρεάζουν όλα τα μέλη μιας κοινωνίας έτσι που κατά συνέπεια ακόμη και οι εκφράσεις της πλειοψηφικής γνώμης γίνονται πραγματικά ύποπτες. Το κόμμα μπορεί να κυβερνήσει στο όνομα της πλειοψηφίας (και αναμφίβολα για τα “πραγματικά της συμφέροντα”) αλλά πως μπορούν να ελεγχθούν πειστικά τέτοιοι ισχυρισμοί;²

Υπάρχει λοιπόν μια λογική (και σίγουρα μια εμπειρική) περίπτωση όπου μπορούμε να πούμε ότι οι πλειοψηφίες που καταδυναστεύουν τις μειοψηφίες, καταδυναστεύουν τους εαυτούς τους. Ακόμη και στη σοσιαλιστική μορφή, το αρνητικό μοντέλο δεν μπορεί πραγματικά να αποκληθεί δημοκρατικό, έτσι που αν ο Μαρξισμός είναι δεσμευμένος (όπως ισχυρίζονται οι κριτικοί του) μ’ αυτή την άποψη της δημοκρατίας, τότε σήμερα θα έπρεπε να είχε πραγματικά πιαστεί για τα καλά στην ίδια του την παγίδα.

D2 και επαναδιατύπωση της θέσης περί Δεσποτισμού.

Ο πρώτος λόγος, για τον οποίο θα έπρεπε να διατάξουμε να προσυπογράψουμε τα Μαρξιστικά διαπιστευτήρια του αρνητικού μοντέλου, απορρέει από το γεγονός ότι ο Μαρξισμός λαμβάνει ως δεδομένη όχι μια έννοια της δημοκρατίας αλλά δύο. Είν’ αλήθεια ότι η δημοκρατία γενικά παρουσιάζεται στη Μαρξιστική θεωρία σαν μια μορφή κράτους, αλλά μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι μέσα στο Μαρξισμό μπορεί να βρεθεί άλλη μια επίσης έννοια της δημοκρατίας. Σαν αυτο-διαχείριση, η D2 αγκαλιάζει την αταξική και α-κρατική κοινωνία της υψηλότερης φάσης του κομμουνισμού, ενώ η D1 σχετίζεται με τις ταξικές υποδιαίρεσεις και τις κρατικού τύπου μορφές του καπιταλισμού και την μετεπαστατική κοινωνία.

Αν ο Μάρξ και ο Ένγκελς εννοούσαν συνήθως την δημοκρατία σαν μια μορφή κράτους, υπάρχουν λόγοι που εξηγούν αυτή την περιοριστική χρήση. Δεδομένων των διαφορών ανάμεσα στην D1 και D2, οι Μάρξ και Ένγκελς πιθανόν φοβούνταν ότι αν ο ίδιος όρος χρησιμοποιούνταν για να περιγράψει και μια

κρατική και μια μη- κρατική μορφή της δημοκρατίας, τότε η μία έννοια μπορεί να μπερδευτεί με την άλλη. Οι φιλελεύθεροι μερικές φορές νομίζουν ότι οι άνθρωποι μπορούν να κυβερνήσουν τις ίδιες τους τις ζωές μέσα από το κράτος ενώ οι αναρχικοί υποθέτουν ότι μια νέα τάξη μπορεί να δημιουργηθεί χωρίς οποιαδήποτε μεταβατική μορφή ταξικής διακυβέρνησης. Οι σοσιαλιστές λοιπόν υπό φιλελεύθερη αναρχική επιρροή μπορεί να μπουν στον πειρασμό να καταρρίψουν δύο έννοιες και να τις συγχωνέψουν σε μία; γι' αυτό θεωρήθηκε πιο συνετό να κρατηθούν χώρια.

Φαίνεται όμως αναμφίβολα ότι οι Μαρξιστές είναι ευτυχείς με το να αναγνωρίζουν μια α-κρατική κομμουνιστική κοινωνία σαν δημοκρατικού χαρακτήρα κοινωνία μέσα σε πλαίσια όπου είναι απίθανο να προκύψει σύγχυση ορολογίας³. Επιπλέον θα ήταν παράξενο να χαρακτηρίσουμε τους κοινωνικούς θεσμούς του καπιταλισμού σαν αυταρχικούς και δεσποτικούς χωρίς να υπονοούμε ταυτόχρονα ότι οι κοινωνικοί θεσμοί μιας κομμουνιστικής κοινωνίας είναι δημοκρατικοί λόγω αντίθεσης. Το γεγονός είναι ότι η δημοκρατία στη Μαρξιστική θεωρία δεν είναι απλά μια μορφή κράτους αλλά αγκαλιάζει επίσης μέσα αυτο- διακυβέρνησης (στη χειρότερη περίπτωση) έτσι που η θέση περί δεσποτισμού να χρειάζεται κάποια επαναδιατύπωση.

Κανείς δεν μπορεί να ισχυρισθεί σοβαρά ότι η έννοια της D2 - δημοκρατίας ως αυτο-διακυβέρνησης - είναι αυτή καθαυτή αρνητική, καταπιεστική ή ολοκληρωτική. Μερικοί φιλελεύθεροι έχουν προειδοποιήσει για τους κινδύνους ενός “πνευματικού δεσποτισμού” στον οποίο μια μέτρια πλειοψηφία καταπνίγει την κριτική σκέψη, αλλά φαίνεται σχεδόν σίγουρα ότι (τουλάχιστον στον σύγχρονο κόσμο) οι “πνευματικοί δεσποτισμοί” αυτού του είδους θα απαιτούσαν τη συγκεκριμένη δύναμη του κράτους για να έχουν κάποιο αποτέλεσμα. Είναι απίθανο να εμφανισθούν σε μια κατάσταση όπου η δύναμη του κράτους έχει διαλυθεί σε κυβερνητικές δραστηριότητες των καθημερινών κοινωνικών οργανισμών και εκεί όπου γίνεται πολύ ευρύτερη χρήση των εκλογών και όπου η εκτελεστική εξουσία έχει υπαχθεί στη νομοθετική εξουσία (Βουλή) πολύ περισσότερο από όσο φυσιολογικά επιτρέπουν τα φιλελεύθερα κοινοβουλευτικά συστήματα⁴.

Η θεωρία περί δεσποτισμού μπορεί να διατηρήσει την αξιοπιστία της μόνον αν προβάλλει το επιχείρημα ότι οποιεσδήποτε κι αν είναι οι θεωρητικές έλξεις της D2, στην πραγματικότητα είναι απλά ένα ανίσχυρο και ουτοπικό ιδώδες. Η D2 ποτέ δεν μπορεί να γίνει κάτι περισσότερο από ένα αφηρημένο alter ego μιας χειροπιαστής D1. Στη θεωρία οι Μαρξιστές αποβλέπουν σε μια αυτο-διακυβερνώμενη κοινωνία στο μέλλον αλλά στην πράξη αυτό που καταφέρνουν όλο κι όλο να εδραιώσουν είναι ένα καταπιεστικό κράτος. Μ' αυτή την επαναδιατύπωση της θέσης του δεσποτισμού, οι Μαρξιστές τώρα θα κάθονταν στο εδώλιο του κατηγορουμένου, επειδή ασπάζονται ταυτόχρονα δύο ριζικά ασύμβατες παραλλαγές της δημοκρατίας. Η μία είναι μετα-φιλελεύθερη και έχει χαρακτήρα χειραφέτησης· ή άλλη είναι προ-φιλελεύθερη και αυταρχική. Μια ριζική

αποσύνδεση - ένα τρομερό χάσμα - χαρακτηρίζει τη σχέση ανάμεσά τους.

D1 ως το “Τέλειο Κράτος”

Αν η ύπαρξη της έννοιας της δημοκρατίας ως αυτο-διακυβέρνηση επιβάλλει την επαναδιατύπωση της θέσης περί δεσποτισμού, η πραγματική γένεση της D1 στη Μαρξιστική πολιτική θεωρία δημιουργεί μιαν ακόμη σημαντικότερη πρόκληση. Γιατί εμείς πρέπει τώρα να σκεφθούμε το ερώτημα σχετικά με το πως και γιατί ο ίδιος ο Μάρξ κατέληξε να αγκαλιάσει μια κριτική (και φαινομενικά αρνητική) άποψη για το δημοκρατικό κράτος.

Ο Μάρξ αρχίζει την πολιτική του καριέρα σαν φιλελεύθερος. Αγκαλιάζοντας το ιδεώδες ενός “λογικού κράτους”, υποβάλλει τις πρακτικές των Πρωσικών αρχών και τις ιδέες του Hegel σε μια ριζική κριτική που αμέσως ενσωματώνει και ταυτόχρονα όλο και περισσότερο *κυνττάει* πέρα από αυτή τη φιλελεύθερη δημοκρατική κληρονομιά. Μια αυξανόμενη δυσανεξία για τον κομματισμό του “πολιτικού κράτους” οδηγεί τον Μάρξ στα 1843 να μετατρέψει την περίφημη υπόθεσή του περί δημοκρατίας σε “αληθινό κράτος”. Η εκλογική μεταρρύθμιση, ισχυρίζεται, θα επιφέρει δύο δραματικές αλλαγές. Απ’ τη μια μεριά θα φέρει τη διάλυση ενός “αφηρημένου πολιτικού κράτους” που είναι ξένο προς την κοινωνία και απ’ την άλλη, τη διάλυση μιας αλλοτριωμένης κοινωνίας των ιδιωτών, της οποίας τα αλληλοσυγκρουόμενα ιδιωτικά συμφέροντα καθιστούν σε πρώτη φάση αναγκαίο αυτό το “αφηρημένο πολιτικό κράτος”.

Η δημοκρατία, επιμένει ο Μάρξ, είναι το “αληθινό κράτος”, επειδή πραγματώνει τα αφηρημένα ιδεώδη του πολιτικού κράτους, με τον μόνο τρόπο που είναι αυτό χειροπιαστά δυνατόν: υπερβαίνοντας το κράτος σαν ένα αλλοτριωτικό θεσμό. “Η ολοκλήρωση της αφαίρεσης είναι ταυτόχρονα η υπέρβαση της αφαίρεσης”. Δημοκρατία είναι το “κράτος” που πάει πέρα από το κράτος επειδή καθιστά το λαό ικανό να ορίσει τη ζωή του⁵.

Το επιχείρημα στο έργο του Μάρξ “*Κριτική της Φιλοσοφίας του Δικαίου του Hegel*” είναι εδώ κεφαλαιώδους σημασίας επειδή καθιερώνει μια σαφή συνέχεια ανάμεσα σ’ αυτό που έχω αποκαλέσει D1 και D2. Δημοκρατία είναι το κράτος που ατενίζει πέρα από το κράτος επειδή είναι η μορφή του κράτους που αναγκαστικά υπερβαίνει τις φιλελεύθερες αρχές πάνω στις οποίες βασίζεται. Αυτές οι αρχές είναι ζωτικής σημασίας - γιατί ο φιλελευθερισμός υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι μπορούν να κυβερνήσουν τους εαυτούς τους. Ταυτόχρονα οι βασικές αρχές είναι “αφηρημένες” επειδή αντιφάσκουν προς τις ταξικές διαιρέσεις και την κρατική κυριαρχία που είναι τα “αναγκαία δεινά” του φιλελεύθερου κόσμου.

Η δημοκρατία λοιπόν είναι το φιλελεύθερο ιδεώδες στην υπέρβασή του - η αφαίρεση συγκεκριμενοποιημένη - έτσι που εδώ (για πρώτη και τελευταία φορά) βλέπουμε τη δημοκρατία να παρουσιάζεται στη Μαρξιστική θεωρία σαν η μοναδική “μετά- φιλελεύθερη” σύλληψη που προς στιγμήν συνδυάζει και τα δύο και τη D1 και τη D2. Στο εξής ο Μάρξ θα περιορίζει τον όρο δημοκρατία μόνο στη D1 για να διακρίνει τις δύο έννοιες. Η δημοκρατία ως μορφή κράτους δεν

είναι το ίδιο (και συνεπώς έρχεται σε σύγκρουση) με τη δημοκρατία ως αυτο-διακυβέρνηση. Απ' την άλλη μεριά, εκείνο που καθιστά σαφές η πρώτη ανάλυση του 1843 είναι ότι αν και οι D1 και D2 είναι ξέχωρες, είναι επίσης συνδεδεμένες και είναι αυτή η βαθιά σύνδεση που σηματοδοτεί ταυτόχρονα τη διάκριση που κάνει ο Μάρξ ανάμεσα στις δύο. Η D2 θεωρείται η κοινωνική συγκεκριμενοποίηση της πολιτικά αφηρημένης D1.

Αμέσως μετά ο Μάρξ θα αναφερθεί στο δημοκρατικό κράτος ως το “Πραγματικό Κράτος”. Το “πλήρες” κράτος, για να αναδείξει τη “διαλεκτική” του άποψη ότι η δημοκρατία είναι μια μορφή κράτους που υπονοεί το αντίθετό της. Το φιλελεύθερο δημοκρατικό κράτος αναγκαστικά υπόσχεται αυτοδιακυβέρνηση αλλά μόνο σαν ένα εξω-κοσμικό ιδεώδες. Γι' αυτό στην D1 βρίσκουμε ότι “η ανθρώπινη βάση της θρησκείας πραγματώνεται μ' ένα κοσμικό τρόπο”. Η “πολιτική χειραφέτηση” είναι ένα “μεγάλο βήμα προς τα εμπρός, αλλά η ανθρώπινη χειραφέτηση αυτή καθαυτή προϋποθέτει μια κομμουνιστική κοινωνία που υπερβαίνει τις συγκεντρωτικές θεολογίες της D1⁶.

Αυτό το επιχείρημα χαρακτηρίζει τη λογική του Μάρξ και τις συνακόλουθες αναφορές του Ένγκελς στη δημοκρατία, σαν την “τελευταία” ή την “υψηλότερη” μορφή του κράτους - τη μορφή του κράτους στο οποίο η παλιά τάξη καταρρέει⁷. Αυτό είναι ένα επιχείρημα που δεν μπορεί να χαρακτηριστεί αντι-φιλελεύθερο ως προς το χαρακτήρα του (δηλ. απλά αρνητικό) εφόσον είναι μια κριτική που οι βασικές της αρχές είναι οι φιλελεύθερες υποθέσεις που αυτή η κριτική τις υπερβαίνει. Κατά συνέπεια το “κέρδιμα της μάχης της δημοκρατίας” δεν είναι κάποιο είδος ευέλικτης τακτικής χειραγώγησης για να εξαπατηθούν οι σύμμαχοι. Είναι ένα επιχείρημα που απορρέει στρατηγικά από μία θεωρία που αντιμετωπίζει την D1 σαν ξέχωρη από, και όμως άρρηκτα συνδεδεμένη με την D2. Για να ξεπεραστεί το κράτος, είναι πρώτα απαραίτητο να “τελειοποιηθεί”.

Έτσι η επίθεση ενάντια στα προσχήματα και στην υποκρισία της φιλελεύθερης θεωρίας είναι μάλλον “εγγενούς” παρά αρνητικού χαρακτήρα. Πρόθεσή της είναι όχι να απορρίψει τον φιλελευθερισμό αλλά μάλλον να τονίσει την ασυνέπεια μιας ιδεολογίας που υπόσχεται ατομική ελευθερία θεωρητικά αλλά φέρνει την ατομική δουλεία στην πράξη. Αυτό συμβαίνει επειδή η D1 στον καπιταλισμό δεν είναι απλά ένα “μεροληπτικό” αλλά ένα “Τέλειο” κράτος, στα πλαίσια του οποίου τα πολιτικά δικαιώματα γενικά και η ψήφος ειδικά παίζουν ουσιαστικό ρόλο στον αγώνα για κομμουνισμό.

Η Ανάλυση της Υπέρβασης των Καπιταλιστικών Περιστάσεων.

Όπως ακριβώς το φιλελεύθερο κράτος κηρύσσει την αυτο- διακυβέρνηση αλλά στην πράξη είναι καταπιεστικό, έτσι και η καπιταλιστική κοινωνία που υποστηρίζει αυτό το φιλελεύθερο κράτος “τελειοποιεί” την εκμετάλλευση επιτρέποντας στον τυπικά ελεύθερο εργάτη να απολαμβάνει το παράδοξο καθεστώς ενός χειραφετημένου σκλάβου. Ο σύνδεσμος ανάμεσα στα δύο είναι βασικός. Η “σκληριά της αστικής κοινωνίας” φαινομενικά είναι “η μεγαλύτερη ελευθερία”

και αυτή η “χειραφετημένη σκλαβιά” εκφράζεται πολιτικά στο “σύγχρονο, ιδεαλιστικό δημοκρατικό κράτος”.

Αλλά η κριτική εδώ είναι βασικά υπερβατική μάλλον, παρά καθαρά αρνητική. Στον καπιταλισμό, όπως το διατυπώνει ο Ένγκελς, η “αρχή της ελευθερίας επιβεβαιώνεται και η καταπιεσμένη βούληση κάποια μέρα διαπιστώνει ότι αυτή η αρχή πραγματώνεται πέρα για πέρα”⁸. Αυτή η “υπερβατική” εκτίμηση του φιλελεύθερου αστικού κράτους διαφοροποιεί αυστηρά τη Μαρξιστική άποψη της D1 από τον “αριστερό” ελιτισμό τη Γιακωβίνικης και Μπλανκικής παράδοσης και (είναι αυτονόητο) από τον δεξιό ελιτισμό που αργότερα συνδέθηκε με τους Pareto, Mosca και Michels.

Το Κομμουνιστικό Μανιφέστο αποτελεί έναν πραγματικό ύμνο του καπιταλισμού, ακριβώς επειδή ο καπιταλισμός και μόνον ο καπιταλισμός είναι αυτός που προμηθεύει τους εργάτες με τα κομμουνιστικά τους “όπλα”. Ο καπιταλισμός και δημιουργεί και εκπαιδεύει τη σύγχρονη εργατική τάξη και συνεπώς μια καθαρά αρνητική στάση προς τον καπιταλισμό (και τη φιλελεύθερη λογική του) μπορεί μόνον να αναιρέσει τον εαυτό της. Θα έλβε από τους εργάτες την ιστορική εξέλιξη και τα μέσα διαφώτισης που καθιστούν τον κομμουνισμό μιαν αταξική και α-κρατική κοινωνία, θεωρητικά και ιστορικά δυνατή. Στον σοσιαλισμό (ή την κατώτερη φάση του κομμουνισμού) η D1 απλά συνεχίζει τη διαδικασία “τελειοποίησης” του κράτους που άρχισε στον καπιταλισμό μέχρις ότου η D2 καταστεί δυνατή καθώς οι επιμέρους ταξικές συγκρούσεις ενδίδουν στην ποιικιλία συμφερόντων, χαρακτηριστικών μιας αταξικής κοινότητας.

Αυτή η άποψη υπέρβασης του καπιταλισμού μας δίνει την δυνατότητα να απαντήσουμε σε δύο αντιρρήσεις που συνήθως εγείρονται ενάντια στη Μαρξιστική άποψη της δημοκρατίας. Μερικές φορές κάποιοι ισχυρίζονται ότι η έμφαση που δίνεται στην σημασία μιας πολιτικής συγκεντροποίησης σε κλασικά κείμενα σημαίνει ότι η D1 αναγκαστικά θα εμφανισθεί με αρνητική και καταπιεστική μορφή. Αλλά αυτή η έμφαση πρόθεση έχει να ενισχύσει απλώς την άποψη ότι η συγκεντροποίηση είναι μέρος της “τελειοποίησης” του έργου του κράτους. Η συγκεντροποίηση είναι απαραίτητη για να δημιουργηθεί η βάση για μια συνεκτική κοινότητα σε εθνικό επίπεδο (και πραγματικά σε διεθνές επίπεδο). Η κίνηση από την D1 στη D2 προϋποθέτει την ύπαρξη ενός πλαισίου μέσα στο οποίο μπορούν να εκδηλωθούν συναφή κοινά συμφέροντα μέσω του συντονισμού και του προγραμματισμού. Θα ήταν αδιανόητη η ανάπτυξη θεσμικών οργάνων αντιπροσώπευσης και συμμετοχής σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και διεθνές επίπεδο χωρίς το πέρασμα και ξεπέρασμα της ιστορικής συγκεντροποίησης που δημιουργούν οι καπιταλιστικές περιστάσεις. Για τον Μαρξ (καθώς και για τον John Stuart Mill παρεπιπτόντως) ο συγκεντρωτισμός είναι απαραίτητος, αν πρόκειται η τοπική και περιφερειακή αυτονομία να αυξησει, μάλλον, παρά να παραμποδίσει την ικανότητα των ατόμων να κυβερνήσουν την ίδια τους τη ζωή⁹.

Για τον ίδιο λόγο μπορούμε να διαφωνήσουμε με αυτούς που αντιτίθε-

νται λέγοντας ότι η Μαρξιστική άποψη για το προλεταριάτο και την “αποστολή” του υπονοεί μια αυταρχική αντίληψη της “αντιπροσώπευσης” που έρχεται “απευθείας” σε αντίθεση προς τη συνήθη φιλελεύθερη δημοκρατική μέριμνα να ρωτηθούν οι άνθρωποι τι θέλουν”¹⁰.

Οι Μάρξ και Ένγκελς ξεσήκωσαν ιδιαίτερα δριμύεις επικρίσεις επιχειρηματολογώντας ότι δεν πρόκειται για το τι αυτός ή εκείνος ο προλετάριος ή ακόμη και ολόκληρο το προλεταριάτο θεωρεί σαν σκοπό του, αλλά για “*Το τι είναι το προλεταριάτο και, ανάλογα μ’ αυτό το τι είναι, τι θα αναγκαστεί ιστορικά να κάνει αυτό το προλεταριάτο*”¹¹.

Αλλά ο εξαναγκασμός που αναφέρεται εδώ είναι ο “εξαναγκασμός” των καπιταλιστικών περιστάσεων που μορφώνουν και διαφωτίζουν τα προλεταριακά θύματά τους - δεν είναι ο εξαναγκασμός του κομισάριου και των κομματικών στελεχών που μπορεί να ισχυρισθούν ότι σκέπτονται και δρουν για την εργατική τάξη. Το επιχείρημα του Μάρξ βασίζεται σε μια υλιστική θεωρία της γνώσης που ισχυρίζεται ότι εφόσον οι άνθρωποι παίρνουν τις ιδέες τους από τις περιστάσεις, τότε ακόμη κι ο “παιδαγωγός πρέπει να παιδαγωγείται κι ο ίδιος”. Η ιδέα ότι οι ηγέτες ενεργούν εξ ονόματος μιας “βουβής μάζας” ανίκανης να διατυπώσει τα ίδια της τα συμφέροντα, αντανακλά μια ιδεαλιστική αντίληψη της “βούλησης” που (όπως συχνά τόνισε το Μάρξ) προκαλεί σύγχυση στην ιστορική εξέλιξη και δίνει τη φιλοσοφική βάση για μια αυταρχική πολιτική. Το να ισχυρίζεται κανείς, όπως κάνει το *Κομμουνιστικό Μανιφέστο*, ότι τα “θεωρητικά συμπεράσματα των Κομμουνιστών” απλά εκφράζουν, γενικά, “πραγματικές σχέσεις που ξεπηδούν από έναν υπαρκτό ταξικό αγώνα”, σημαίνει ότι ισχυρίζεται ότι οι εργάτες μπορούν μόνον να πραγματοποιήσουν αντικειμενικά συμφέροντα” μέσω των “υποκειμενικών τους προτιμήσεων” (των εμπειριών τους) και όχι παρά τις προτιμήσεις τους.

Αν οι επαναστάσεις δεν μπορούν πραγματικά να “κατασκευαστούν” αλλά προκύπτουν (όπως το διατυπώνει ο Ένγκελς) ως “το αναγκαίο αποτέλεσμα περιστάσεων εντελώς ανεξάρτητων από τη βούληση ή την καθοδήγηση των συγκεκριμένων κομμάτων”, τότε ο μόνος νόμιμος ρόλος της ηγεσίας είναι να βοηθά τους ανθρώπους να βοηθούν τους εαυτούς τους. Το να δεχτούμε μεταφυσικές εντολές (είτε για τους κομμουνιστές είτε για οποιονδήποτε άλλον) προερχόμενες από μια πραγματική ή αποδιδόμενη μορφή αντιπροσώπευσης θα ερχόταν σε σύγκρουση με την έννοια της D1 ως “τέλειου” κράτους που προετοιμάζει το λαό για αυτο- διακυβέρνηση. Θα υπονοούσε ότι μια “αποφασισμένη” ηγεσία από πάνω, μάλλον, παρά ο “εξαναγκασμός” των περιστάσεων από κάτω, αποτελεί την έσχατη πηγή ιστορικής αλλαγής¹².

Επανάσταση, Δικτατορία και το πρόβλημα της “Φιλελεύθερης Στιγμής”.

Αλλά αν οι επαναστάσεις δεν μπορούν να “κατασκευαστούν”, εν τούτοις προκύπτουν και μπορεί να ισχυρισθεί κανείς ότι κάτω από τις πολιτικές πιέσεις επαναστατικών περιστάσεων, η D1 αναπόφευκτα θα είχε μάλλον προ-φιλελεύθε-

ρο παρά μετα- φιλελεύθερο χαρακτήρα. Πράγματι ο Ένγκελς εμφανίζεται, απ' αυτή την άποψη, να δίνει πίστη στη θεωρία του δεσποτισμού, όταν εξαπολύει τους μύδρους του ενάντια στους αναρχικούς, δηλώνοντας ότι μία επανάσταση είναι το πιο αυταρχικό πράγμα που υπάρχει.

Εδώ, αναπόφευκτα, πρόκειται για ένα πρόβλημα που πρέπει να το αναγνωρίσουν οι Μαρξιστές, και πράγματι το αναγνωρίζουν παραδεχόμενοι ότι όσο λιγότερο βίαιες είναι οι επαναστάσεις, τόσο το καλύτερο. Αυτό το σημείο το τόνισε ο Ένγκελς στα 1840 όταν έλαμπε με την απουσία της η καθολική (ανδρική) ψήφος και ο Μάρξ έφτασε στο σημείο να εκφράσει την ελπίδα ότι σε χώρες σαν τη Βρετανία θα μπορούσε να αποφευχθεί τελείως¹³ η “επανάσταση” (με την έννοια μιας δραματικής ανακατάταξης).

Άλλο πράγμα όμως είναι να αναγνωρίζεις ένα πρόβλημα και τελείως άλλο πράγμα να ισχυρίζεσαι ότι η επαναστατική διαδικασία αυτή καθαυτή και από μόνη της δεν μπορεί να κάνει την D1 να προβάλλει ως μετα-φιλελεύθερο (περισσότερο παρά προ- φιλελεύθερο) κράτος. Εδώ διακυβεύεται ένα σημαντικό εννοιολογικό θέμα. Η χρήση της βίας στις πολιτικές διαδικασίες (είτε συνταγματικές είτε “επαναστατικές”) δεν είναι εγγενώς αντι-φιλελεύθερου χαρακτήρα. Αν ήταν, η έννοια του φιλελεύθερου κράτους θα ήταν μια αντίφαση στην ορολογία. Αν τα φιλελεύθερα κράτη χρησιμοποιούν τακτικά και συστηματικά βία ενάντια σ' αυτούς που παραβαίνουν τους νόμους τους, γιατί ένα δημοκρατικό κίνημα δεν μπορεί να “φερθεί αυταρχικά” στους εχθρούς του, ενώ ταυτόχρονα βρίσκεται στη διαδικασία εγκαθίδρυσης μιας νέας συνταγματικής τάξης; Βέβαια, βία που εκδηλώνεται μέσα από τους νόμους μπορεί να ελεγχθεί με μεγαλύτερη ακρίβεια απότι βία που εκδηλώνεται μέσα από “λιγότερο διαρθρωμένες” δραστηριότητες, αλλά (νομίζω) μπορούμε να επιμείνουμε ότι η χρήση της βίας για τη συντριβή των “εχθρών” της επανάστασης (όπως κι αν ασκείται αυτή η βία) γίνεται πραγματικά αντι- φιλελεύθερη μόνον όταν εμποδίζει, μάλλον, παρά διευκολύνει την ανάπτυξη της μετα-φιλελεύθερης τάξης.

Κατά συνέπεια η δικτατορία του προλεταριάτου - είτε τη συλλαμβάνουμε ως καθαρά προσωρινή είτε ως μια εδραιωμένη συνταγματική πολιτική¹⁴- μπορούμε να πούμε ότι λειτουργεί “ανελεύθερα” όταν η χρήση της βίας που κάνει, επεκτείνεται (ας πούμε) σ' αυτούς που η αντίθεσή τους στη νέα κυβέρνηση δεν είναι βίαιη αλλά φραστική, ειρηνική και “εποικοδομητική”. Ακόμη κι ο Lovell που ισχυρίζεται ότι οι επαναστάτες είναι εγγενώς “ανελεύθεροι”, αναγνωρίζει ότι αυτός ο “ανελευθερισμός” μπορεί σίγουρα να περιοριστεί εκεί όπου η καταστολή της “θεμελιώδους αντιπολίτευσης” συνυπάρχει με την άνθηση της μη θεμελιώδους αντιπολίτευσης¹⁵. Μ' άλλα λόγια, το επαναστατικό κράτος δεν λειτουργεί ανελεύθερα όταν (σαν ένα οποιοδήποτε “φυσιολογικό” φιλελεύθερο κράτος) προστατεύεται ενάντια στην τρομοκρατία και στα ανατρεπτικά στοιχεία.

Αλλά τι γίνεται με το επιχείρημα ότι οι επαναστάσεις μπορούν να παράγουν το είδος των περιστάσεων στις οποίες οι αρχές μπορεί να θεωρήσουν απα-

ραίτητο να άρουν στην πράξη τις δημοκρατικές διαδικασίες; Κι αν δεν κάνουν έτσι (θα μπορούσαν εύλογα να ισχυρισθούν) - θα είναι σαν να προλείνουν το δρόμο για την καταστροφή της νέας τάξης από τις (δικτατορικές) δυνάμεις της δεξιάς. Γνωρίζουμε ότι ο Μάρξ επέπληξε τους Κομμουνάρους γιατί τηρούσαν τις “κοσμιότητες του φιλελευθερισμού” σε μια κατάσταση όπου αντι-επαναστατικές δυνάμεις ετοιμάζονταν να συντρίψουν την Κομμούνα. Η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης βάζει προφανώς σε κίνδυνο την εμφάνιση της D1 ως μετα-φιλελεύθερης μορφής κράτους, γιατί θα ήταν ανοήτο να αρνηθούμε ότι αυτού του είδους οι καταστάσεις καθιστούν δελεαστική την προσφυγή σε αυταρχικές παρεκτροπές της εξουσίας. Αλλά, για να ακριβολογούμε, μόνον όταν περάσουμε αποφασιστικά τον Ρουβίκωνα ανάμεσα στην D1 ως μια προ- φιλελεύθερη μορφή κράτους και στην D1 ως μια μεταφιλελεύθερη μορφή, μόνον τότε προσωρινοί περιορισμοί της δημοκρατίας εμφανίζονται μεταφυσικά ως “ανώτερες μορφές” δημοκρατίας.

Έτσι, με βάση αυτό το επιχείρημα, η διάλυση της Συντακτικής Συνέλευσης από τους Μπολσεβίκους στα 1918 θα μπορούσε εύλογα να δικαιολογηθεί (α) αν αναγνωριζόταν σαν μια (προσωρινή) άρση της δημοκρατίας που κάποια στιγμή θα την ακολουθούσε η σύγκληση της συντακτικής συνέλευσης που θα ήταν πιο αντιπροσωπευτική από εκείνη που είχε διαλυθεί. Ή αν (β) θεωρούνταν περιττή, τότε θα χρειαζόταν τουλάχιστον να δούμε την ανάπτυξη (γ) ενός συστήματος “Σοβιετικής διακυβέρνησης” ικανού να διατυπώσει τις επιθυμίες του λαού με μεγαλύτερη σαφήνεια και νόημα απότι θα μπορούσε να το κάνει ένα πιο συμβατικό κοινοβουλευτικό σώμα.

Τα σημεία (β) και (γ) ποτέ δεν υλοποιήθηκαν εφόσον το (α) το ίδιο ποτέ δεν συνέβη. Ο Λένιν δικαιολογούσε τη διάλυση της Συντακτικής Συνέλευσης σαν νίκη του μοντέλου της δημοκρατίας που τώρα εμφάνιζε αναμφίβολα αρνητικά χαρακτηριστικά. Η “αστική δημοκρατία” ήταν κάτι κίβδηλο που έπρεπε να καταλυθεί - όχι ένα αφηρημένο ιδεώδες που έπρεπε συγκεκριμένα να ξεπεραστεί, και η Ρόζα Λούξεμπουργκ διατύπωσε με σαφήνεια το θέμα όταν ανέφερε ότι οι Λένιν και Τρότσκι έκαναν την “ανάγκη φιλοτιμία” - ότι παρουσίαζαν δικτατορικές πρακτικές σαν να ήταν κατά κάποιο τρόπο “ανώτερες μορφές” δημοκρατίας¹⁶.

Η τύχη της Ρωσικής Επανάστασης σίγουρα δείχνει ότι οι επαναστάσεις μπορούν να δημιουργήσουν περιστάσεις όπου η Μαρξιστική άποψη της δημοκρατίας παρουσιάζεται τελείως αρνητικά. Αλλά δεν παρέχει όμως καμιά λογική δικαιολογία για το επιχείρημα ότι μια επανάσταση αυτή καθαιτή και από μόνη της (ιδιαίτερα όπου μια τέτοια μεταμόρφωση είναι συνταγματική και ειρηνική) θα πνίξει *απαραίτητα* την εμφάνιση της D1 ως μεταφιλελεύθερου κράτους, με αποτέλεσμα έτσι να καταστήσει τη σχέση ανάμεσα στη D1 και D2 απελπιστικά προβληματική.

Κείμενα εναντίον Λογικής: Ένας Μαρξισμός πέρα από τις περιστάσεις;

Παρόλα αυτά θα πρέπει να παραδεχτούμε ότι η “Τύχη της Ρωσικής

Επανάστασης” φέρνει σε δύσκολη θέση τη Μαρξιστική θεωρία και τούτο, διότι οι επαναστάσεις, ειδικά, και οι πολιτικές περιστάσεις, γενικά, δημιουργούν αναπόφευκτα καταστάσεις στις οποίες όλοι οι Μαρξιστές - συμπεριλαμβανομένων και των Μαρξ και Ένγκελς - παράγουν “κείμενα” που υπονοούν ότι η δημοκρατία έχει χαρακτήρα αρνητικό και καταπιεστικό.

Ας σκεφτούμε την τάση (όπως την αποκαλεί ο Hunt) του Μάρξ και του Ένγκελς για χρόνια “ηθική δυστοκία”¹⁷ - μια πεισματική απροθυμία ξεκάθαρης αποδοχής ηθικών αρχών. Αυτή η “δυστοκία” βοήθησε αναμφίβολα στο να δημιουργηθεί η εντύπωση ότι οι ίδιοι οι Μάρξ και Ένγκελς επιθυμούσαν να απορρίψουν μάλλον παρά να υπερβούν τον φιλελευθερισμό και ότι κατά συνέπεια εμφανίστηκαν να επικυρώνουν μιαν αρνητική D1 απογυμνωμένη από οποιοδήποτε λογικό δεσμό με μια θετική D2.

Ο Ένγκελς παραδέχτηκε εν μέρει το πρόβλημα, όταν προς το τέλος της ζωής του κάνοντας αυτοκριτική παρατήρησε ότι κι αυτός ο ίδιος και ο Μάρξ έτειναν να παρουσιάσουν την όλη θεωρία τους για την ιστορία μ’ έναν μηχανικό και αναγωγιστικό τρόπο, δημιουργώντας έτσι σοβαρές παρεξηγήσεις ανάμεσα στους οπαδούς τους. Ο Ένγκελς ισχυρίστηκε ότι το πρόβλημα δημιουργήθηκε επειδή αυτός και ο Μάρξ αγωνιούσαν να προβάλλουν τον Μαρξισμό σαν μια ριζική ρήξη με τις παραδοσιακές ιδέες, θεωρώντας έτσι απαραίτητη τη δραματοποίηση της α-συνέχειάς της προς το παρελθόν¹⁸.

Αυτή η μονόπλευρη παρουσίαση του Μαρξισμού είναι μόνον ένα παράδειγμα μιας κατάστασης όπου οι “περιστάσεις” ανάγκασαν τους Μαρξ και Ένγκελς να παρουσιάσουν τη θεωρία τους με τρόπο που ερχόταν σε σύγκρουση με την πραγματική λογική αυτής της θεωρίας.

Δεν είναι δύσκολο να βρούμε άλλα παραδείγματα σύγκρουσης κειμένων και λογικής. Ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται η θεωρία της “διαρκούς επανάστασης” στο *Κομμουνιστικό Μανιφέστο* έρχεται σε ξεκάθαρη αντίθεση με τη γενική λογική του ίδιου του *Μανιφέστου*. Πως μπορεί να ειπωθεί ότι μια προλεταριανή επανάσταση ακολουθεί “αμέσως” μετά από μια αστική επανάσταση, όταν οι εργάτες πρόκειται να δεχθούν τα φώτα και την εκπαίδευση τους περισσότερο από πιεστικές καπιταλιστικές περιστάσεις παρά από δικτατορικούς κομμουνιστές ηγέτες; Και πάλι μπορούμε να εξηγήσουμε τις “περιστάσεις” όπου προέκυψε αυτή η σύγκρουση ανάμεσα σε κείμενα και λογική. Η εδραίωση δεσμών τακτικής με τους Μπλανκό-φρονες βιοτέχνες (όπως απέδειξε ενδελεχώς ο Hunt) κατέστησε αναγκαία την περιβολή της D1 με αντι-φιλελεύθερο μάλλον παρά μετά-φιλελεύθερο ένδυμα.

Το πρόβλημα αυτό εμφανίζεται με ιδιαίτερη οξύτητα όταν εξετάσουμε το ερώτημα της πρόωρης επανάστασης. Ο Ένγκελς είτε στον Weydemeyer ότι θα βρεθούμε αναγκασμένοι να κάνουμε κομμουνιστικά πειράματα και άλματα που κανένας άλλος δεν ξέρει καλύτερα από εμάς ότι είναι άκαιρα¹⁹. Αυτό είναι ένα πρόβλημα που επηρεάζει ιδιαίτερα το θέμα της δημοκρατίας, γιατί τι συμβαί-

νει όταν σαν αποτέλεσμα ενός “άκαιρου” ξεσηκωμού, οι εργάτες μπορούν να κρατηθούν στην εξουσία μόνον αν προσφύγουν σε ολοένα αυξανόμενα αυταρχικά μέτρα;

Ας πάρουμε για παράδειγμα την Κομμούνα του Παρισιού. Οι Μάρξ και Ένγκελς θεώρησαν την επανάσταση του 1871 σαν “απονενοημένη τρέλλα” που δεν ήταν δυνατόν να πετύχει. Ταυτόχρονα αισθάνθηκαν ότι ήταν αναγκασμένοι από αίσθημα αλληλεγγύης να παρουσιάσουν την Κομμούνα σα μια ηρωική προσπάθεια γενναίων και απελπισμένων ανδρών και γυναικών να “καταλάβουν αφινιδιαστικά τον ουρανό” και να βάλλουν τα θεμέλια μιας μελλοντικής κομμουνιστικής κοινωνίας. Είναι αλήθεια ότι θα μπορούσε κανείς να ισχυρισθεί ότι η ίδια η Κομμούνα πράγματι δεν κατέφυγε σε οποιαδήποτε σαφώς αυταρχικά μέσα, αλλά αν είχε καταφύγει, τι θα είχε συμβεί;

Σίγουρα είναι σημαντικό το ότι η Ρόζα Λούξεμπουργκ υποστήριξε την επανάσταση των Μπολσεβίκων με τον ίδιο τρόπο και για τους ίδιους λόγους που εξυμνούν την Κομμούνα οι Μάρξ και Ένγκελς. Ισχυρίστηκε ότι οι Μπολσεβίκοι είχαν δράσει με ηρωισμό και με αρχές σε περιστάσεις όπου είναι καταδικασμένοι να αποτύχουν. Αν και (όπως έχουμε δει) η Ρόζα επικρίνει τους Λένιν και Τρότσκι επειδή έκαναν την “ανάγκη φιλοτιμία”, ταυτόχρονα θεωρεί τις εξελίξεις απόλυτα “κατανοητές” με την έννοια της “αναπόφευκτης αλυσίδας αιτίων και αποτελεσμάτων” που τις δημιούργησαν²⁰. Η επανάσταση των Μπολσεβίκων μπορεί να έρχεται σε σύγκρουση με τη λογική του Μαρξισμού, αλλά δεν αποτελεί ένα ιδιαίτερα δραματικό παράδειγμα ενός απ’ αυτά τα “άκαιρα” άλματα που μπορεί να αναγκαστούν να κάνουν οι Μαρξιστές;

Εμφανίζεται μια σύγκρουση ανάμεσα στα κείμενα και στη λογική αλλά αυτό συμβαίνει σύμφωνα και ταυτόχρονα σε αντίθεση με τη λογική του ίδιου του Μαρξισμού. Ο Μαρξ στο έργο του “Ο Εμφύλιος της Γαλλίας” ισχυρίζεται ότι οι εργάτες δεν έχουν “ιδανικά να υλοποιήσουν” αλλά θα πρέπει να περάσουν μέσα από μακροχρόνιους αγώνες, μέσα από μια σειρά ιστορικές διαδικασίες, μεταμορφώνοντας καταστάσεις και ανθρώπους²¹. Σ’ αυτό το σχόλιο βλέπουμε το πρόβλημα συνοπτικά.

Η λογική του Μαρξισμού έχει δύο όψεις. Απ’ τη μια μεριά οι εργάτες πρέπει να χειραφετηθούν. Φωτισμένοι ηγέτες δεν μπορούν να ενεργούν πατερναλιστικά επονόματί τους. Κατά συνέπεια η λογική του επιχειρήματος είναι ουσιαστικά δημοκρατική: οι λαοί πρέπει να μαθαίνουν από τα ίδια τους τα λάθη. Αλλά αυτή η ίδια η λογική του να διδάσκεται κανείς από τις περιστάσεις σημαίνει επίσης ότι οι άνθρωποι (συμπεριλαμβανομένων και των Μαρξιστών!) είναι αναγκασμένοι να δημιουργήσουν ιστορία κάτω από συνθήκες που δεν είναι της δικής τους επιλογής. Αναπόφευκτα θα αναγκαστούν από ιδιαίτερες περιστάσεις να πουν και να κάνουν πράγματα ασυμβίβαστα με τη γενική λογική της θέσης τους. Το να αρνούμαστε αυτή τη σύγκρουση ανάμεσα στα κείμενα και στη λογική, είναι σαν να αρνούμαστε το χαρακτήρα της επαναστατικής διαδικασίας ως

δημοκρατικής έκφρασης αυτενέργειας.

Αλλά μια σύγκρουση όπως αυτή δε δικαιώνει τελικά τους υπέρμαχους της θεωρίας του δεσποτισμού, που ισχυρίζονται ότι ο Μαρξισμός είναι μια θεωρία χειραφέτησης που αναγκαστικά εκδηλώνεται σαν καταπιεστική πρακτική; Κατά την άποψή μου, όχι, αν μπορεί ο Μαρξισμός να παράσχει μια συνεκτική εξήγηση, με βάση τους όρους της δικής του λογικής, ως προς το γιατί ανακύπτει μια σύγκρουση ανάμεσα στα κείμενα και στη λογική του. Γιατί το πρόβλημα των περιστάσεων δεν σημαίνει ότι ο Μαρξισμός *πρέπει* να εκδηλωθεί δεσποτικά, αλλά απλά ότι είναι δυνατό και ότι, επιπλέον, όταν συμβεί κάτι τέτοιο, οι Μαρξιστές δρουν αντίθετα προς τη λογική της ίδιας τους της θεωρητικής θέσης. Δηλαδή, μ' άλλα λόγια, μπορεί να προκύψουν ιδιαίτερες περιστάσεις με αποτέλεσμα οι Μαρξιστές να μην μπορούν να επιτύχουν τη δημιουργία του σοσιαλισμού ως μετα-καπιταλιστικής κοινωνίας. Το μόνο που μπορούν είναι να εγκαθιδρύσουν κράτη "αληθινού σοσιαλισμού" που είναι αυταρχικού και προ-φιλελεύθερου χαρακτήρα. Κατά συνέπεια το γεγονός ότι "άκαιρα πειράματα" θα διακόψουν τη συνέχεια ανάμεσα στη D1 και D2, έρχεται σε απόλυτη συμφωνία με την ευρύτερη λογική του Μαρξιστικού εγχειρήματος.

Βέβαια ακόμη και στις πιο ευνοϊκές περιστάσεις πρέπει να υπάρχει μία *ένταση* ανάμεσα στην D1 και D2. Η δημοκρατία ως μορφή κράτους μπορεί να γίνει δημοκρατία μόνον ως αυτο-διακυβέρνηση, αποτέλεσμα μιας μεγάλου πνοης διαρθρωτικής αλλαγής. Γι' αυτό το λόγο μπορούμε να ισχυρισθούμε ότι οι Μαρξιστές που εργάζονται σε πολιτικές οργανώσεις και κινήματα (όπως πρέπει να κάνουν), αναπόφευκτα θα μπουν στον πειρασμό, αναγκασμένοι από τα κρατικιστικά όργανα στα οποία βρίσκονται, να κάνουν και να πουν πράγματα που έρχονται σε σύγκρουση με τη λογική της ίδιας τους της θεωρίας.

Η μεταμόρφωση της D1 σε D2 είναι δυνατή μόνον αν οι ίδιοι οι πολιτικοί θεσμοί αναγκαστούν να λειτουργήσουν προς την κατεύθυνση της ίδιας τους υπέρβασης. Αυτό πρέπει να είναι μια δύσκολη (και αντιφατική) διαδικασία.

Είναι αναπόφευκτοι οι αυταρχικοί δελεασμοί και οι κρατικιστικές προκαταλήψεις δεδομένου ότι όλοι οι πολιτικοί ηγέτες (συμπεριλαμβανομένων και των Μαρξιστών) είναι πιθανόν να δείχνουν απροθυμία να ενθαρρύνουν το σχηματισμό τοπικών, περιφερειακών, εθνικών και πραγματικά διεθνών φορέων ικανών να αναγκάσουν ακόμη και το πιο δημοκρατικό κράτος να διαλύσει τις συγκεντρωτικές εξουσίες του και να επιστρέψει στα α-κρατικά όργανα μιας αυτό-διακυβερνούμενης κοινωνίας. Αυτός είν' ο λόγος που η σύγκρουση ανάμεσα σε κείμενα και λογική είναι εγγενής στο Μαρξισμό, εφόσον ο Μαρξισμός είναι μια κριτική θεωρία που πρέπει να δουλέψει μέσα στις και ταυτόχρονα να κοιτά πέρα από τις ιστορικές περιστάσεις.

Σημειώσεις

1. Σχολιάζω το ερώτημα μιας «κρίσης του Μαρξισμού» στην «Γκραμσιανή Πρόκληση (Οξφόρδη, Basil Blackwell, 1984), σελ.1-17. Για τη διατύπωση της «θεωρίας περί δεσποτισμού» βλ. J. Femia, Gramsci: Ο Σωτήρας του Μαρξισμού ή Ψευτοπροφήτης;», Πολιτικές Μελέτες, 37: 2 1989, σελ. 283 και Κεφ. 4 του «Μαρξισμός και Δημοκρατία» (Oxford university Press, 1991). επίσης A.E. Buchaman, «Το Μαρξιστικό Εννοιολογικό Πλαίσιο και οι Καταβολές του Ολοκληρωτικού Σοσιαλισμού», Κοινωνική Φιλοσοφία και Πολιτική, 3, (1986), σελ. 127-143. Ο Gareth Stedman εξερευνά σύντομα το μέλλον του Μαρξισμού μετά τις επαναστάσεις στα 1989 στο άρθρο του «Ο Μάρξ μετά το Μαρξισμό», Φεβρουάριος του 1990, σελ. 3.
2. Για το επιχείρημα του Lukacs βλέπε J. Meszaros, «Πολιτική Εξουσία και Διαφωνία σε Μετεπαναστατικές Κοινωνίες», στο Μανιφέστο II (εκδ.), *Εξουσία και Αντιπολίτευση σε Μετεπαναστατικές Κοινωνίες*, (Λονδίνο Ink Links 1979), σελ. 116. Το σχόλιο του Ένγκελς για την ελευθερία των εθνών μπορεί να βρεθεί στη «Σύλλογή έργων των Μαρξ και Ένγκελς, Τομ. 6 (Λονδίνο, Lawrence και Wishart, 1976), σελ. 389. Επειδή το επιχείρημα της «Τυραννίας της πλειοψηφίας» είναι παράλογο, γι' αυτό τώρα πλέον θεωρώ προβληματική την έννοια της αυταρχικής δημοκρατίας» στη «Γκραμσιανή Πρόκληση», σελ. 198-200, και προτιμώ αντί γι' αυτό τα επιχειρήματα που ανέπτυξα στο «Φιλελεύθεροι έναντι Σοσιαλιστών: Ποιοί είναι αληθινοί Δημοκράτες;», στο *Σοσιαλισμός και Δημοκρατία*, D. McLellan και S. Sayers (ed.), (Λονδίνο, Mcmillan, 1991) σελ. 35.
3. Ο Ένγκελς αναφέρει τις κομμουνιστικές κοινωνίες των ιθαγενών Αμερικανών Ιροκινών σαν «φυσικές δημοκρατίες» με δημοκρατικές συνελεύσεις» στο έργο *Προέλευση της Οικογένειας, Ατομική Ιδιοκτησία και Κράτος* (Λονδίνο, Lawrence and Wishart, 1972), σελ. 151· σελ. 167, σελ. 228. Σ' εκείνο ακριβώς το κείμενο (*Το Κράτος και η Επανάσταση*) στο οποίο επιμένει πάρα πολύ έντονα ότι η δημοκρατία είναι μια μορφή κράτους, ο Λένιν μιλάει επίσης για μια κομμουνιστική (μη-κρατική) κοινωνία σαν μια δημοκρατία χωρίς οποιεσδήποτε εξαιρέσεις. Άπαντα Τομ. 25, (Μόσχα Progress Publishers, 1964), σελ. 462. Πολύς λόγος γίνεται γι' αυτό στον S. Carrillo, *Ευρωκομμουνισμός και Κράτος* (Λονδίνο, Lawrence and Wishart, 1977) σελ. 88-90. Ο R. Hunt περιγράφει την κομμουνιστική κοινωνία του Μαρξ σαν μια δημοκρατία χωρίς επαγγελματίες», «Οι Πολιτικές Ιδέες του Μαρξ και Ένγκελς, Τομ. 2, (London και Basingstoke, Macmillan, 1984), σελ. 161, αν και ο Michael Levin (που αναφέρει αυτό το σχόλιο) παραμένει επιφυλακτικός στο έργο του *Ο Μάρξ, ο Ένγκελς και η Φιλελεύθερη Δημοκρατία* (London και Basingstoke, Macmillan, 1989) σελ. 136. Για τη Σοβιετική υποστήριξη στην έννοια της ακρατικής δημοκρατίας, G. Shahnazarov, *Σοσιαλιστική Δημοκρατία* (Μόσχα, Progress Publishers, 1974), σελ. 87.
4. Όπως σχολιάζει η Hunt, «Μόνον μεταγενέστεροι Αμερικανοί μελετητές μεγαλωμένοι σε μια τελείως διαφορετική παράδοση σχετική με το χωρισμό των εξουσιών, μόνον αυτοί θα συνέβαινε να αντιληφθούν τις δόλιες ολοκληρωτικές επιπτώσεις παρόμοιων πρακτικών», *Οι Πολιτικές Ιδέες του Μαρξ και Ένγκελς*, 2, σελ. 144. Ο Levin ισχυρίζεται ότι οι συνταγματικές ρυθμίσεις οι προβλεπόμενες από τον Μαρξ στην ανάλυση που κάνει της Κομμούνας του Παρισιού υπο-

νοούν “μιαν ακόμη υψηλότερη μορφή δημοκρατίας απ’ αυτή που συνήθως φιλοδοξούν να επιτύχουν οι φιλελεύθεροι δημοκράτες”, *Ο Μαρξ και ο Ένγκελς και η φιλελεύθερη Δημοκρατία*, σελ. 123.

5.Βλέπε τα σχόλια στα *Άπαντα* 3, σελ. 29-30· σελ. 121. Συγκρίνε την κάπως μεταγενέστερη παρατήρηση του Ένγκελς ότι “δημοκρατία σήμερα είναι κομμουνισμός. Οποιαδήποτε άλλη δημοκρατία μπορεί να υπάρξει μόνο στα κεφάλια των θεωρητικών οραματιστών που δεν ασχολούνται με πραγματικά γεγονότα”, *Άπαντα* 6, σελ. 5

6. *Άπαντα* 3, σελ. 155-157. Ο Μάρξ αναφέρεται ακόμη (κάπως επίμονα) στην πολιτική χειραφέτηση σαν “την τελική μορφή ανθρώπινης χειραφέτησης μέσα στη μέχρι τώρα υπάρχουσα παγκόσμια τάξη”. (σελ. 155).

7.Βλέπε για παράδειγμα την επιστολή του Ένγκελς στον Bernstein, 24 Μάρτη, 1884, στο *Μαρξ, Ένγκελς: Άπαντα Αλληλογραφίας*, (Μόσχα, Progress Publ. 1975), σελ. 350. Για περαιτέρω αναφορές, M. Levin, “Μαρξισμός και Δημοκρατική θεωρία”, στον G. Duncan (ed.) *Δημοκρατική Θεωρία και Πρακτική* (Cambridge University Press, 1983), σελ. 80.

8.Αυτά τα σχόλια μπορεί να βρεθούν στα *Άπαντα* 4, σελ. 122 και σελ. 474.

9.Για μια κριτική άποψη της θέσης του Μάρξ απέναντι στον συγκεντρωτισμό, βλέπε T. Wohlforth, “Μετάβαση στη Μετάβαση”, *New Left Review*, 130, 1981, σελ. 70.

10. Levin, “Μαρξισμός και Δημοκρατική θεωρία”, σελ. 83.

11.Η πολυσυζητημένη αναφορά στο προλεταριάτο βρίσκεται στα *Άπαντα* 4, σελ. 37. Για οξυδερκείς ανακατασκευές των δήθεν ελιτικών επιπτώσεών της, βλ. D. Lovell, *Από το Μαρξ μέχρι το Λένιν* (Cambridge University Press, 1984) σελ.. 65 R. Hunt, *Οι Πολιτικές Ιδέες του Μαρξ και Ένγκελς* Τομ. 1 (Λονδίνο και Basing Stoke, Macmillan, 1974, sel. 165. M. Johnstone, «Σοσιαλισμός, Δημοκρατία και το Μονοκομματικό Σύστημα», *Ο Μαρξισμός Σήμερα* Αύγουστος 1970, σελ. 246.

12.Βλέπε *Άπαντα* 6, σελ. 498 και σελ. 349. Επίσης Hunt, *Πολιτικές Ιδέες του Μαρξ και Ένγκελς* 2, σελ. 190-192.

13.Ο Ένγκελς ρωτάει στο “Αρχές του Κομμουνισμού”, *Άπαντα* 6, σελ. 349: “Θα γίνει ποτέ δυνατόν να καταργηθεί η ατομική ιδιοκτησία με ειρηνικές μεθόδους;” και απαντά: “Πρέπει να επιθυμούμε να μπορούσε να συμβεί κάτι τέτοιο, και οι Κομμουνιστές θα ήταν οι τελευταίοι που θα το αρνούνταν”. Το σχόλιο του Μαρξ βρίσκεται σε μία επιστολή προς τον Henry Hyndman στις 8 Δεκέμβρη του 1880, *Άπαντα αλληλογραφίας*, σελ. 313-14.

14.Βλέπε τη συζήτηση στον R. Hunt, *Πολιτικές Ιδέες του Μαρξ και Ένγκελς*, 1, σελ. 293.

15.D. Lovell, *Από τον Μαρξ στο Λένιν*, σελ. 67- 68.

16.Στη σφοδρή πολεμική του εναντίον του Kautsky, ο Λένιν επιμένει (σχετικά με το θέμα της Συντακτικής Συνέλευσης) ότι “η καθολική ψηφοφορία μερικές φορές δημιουργεί μικρο-αστικά, μερικές φορές αντιδραστικά και αντιεπαναστατικά κοινοβούλια”. Ξεκάθαρα απορρίπτει ως “δουλοπρεπή” την άποψη ότι η προλεταριανή δημοκρατία συνεπάγεται απλά την προέκταση του αστικού χαρακτήρα της σύγχρονης δημοκρατίας ως τη λογική του ολοκλήρωσης”: *Άπαντα* 28, σελ. 268· σελ. 280. Ο F. Claudin, *Ευρωκομμουνισμός και Σοσιαλισμός* (Λονδίνο,

New Left Books, 1977), σελ. 77, ισχυρίζεται ότι είναι μόνον μετά τη διάλυση της Συντακτικής Συνέλευσης που γελοιοποίησε ο Λένιν τους περιορισμούς της δημοκρατίας σε αστικές κυβερνήσεις σε τέτοιο σημείο, όπου η κατάκτηση των δημοκρατικών δικαιωμάτων από τους εργάτες σε καπιταλιστικό καθεστώς να εμφανίζεται πραγματικά ασήμαντη. Το σχόλιο της Ρόζας Λούξεμπουργκ εμφανίζεται στα *Άπαντα των Πολιτικών Γραπτών*, του R. Looker (ed.) (Λονδίνο, Jonathan Cape 1972), σελ. 250.

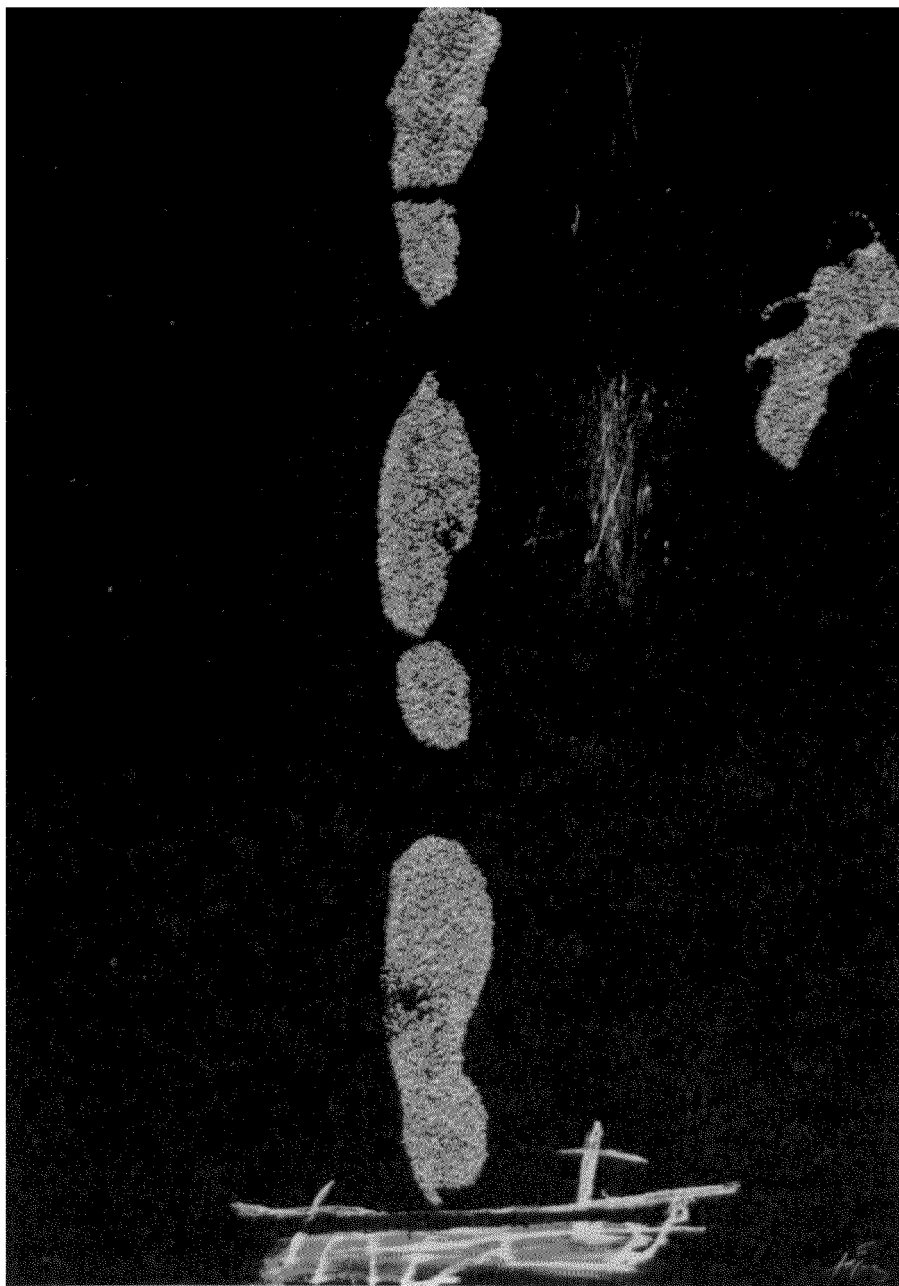
17. Ο R. Hunt, *Πολιτικές Ιδέες του Μαρξ και του Ένγκελς* 2, σελ. 187 παραθέτει τα "αξιωματικά μόνευτα αισθήματα" του Karl Schapper που δηλώνει στα 1847 ότι μέλη της [κομμουν.] Λίγκας δεν βρίσκονται ανάμεσα σ' αυτούς που ξεσπαθώνουν για να καταστρέψουν την προσωπική ελευθερία, που θέλουν να μετατρέψουν τον κόσμο σ' ένα τεράστιο στρατώνα" - και σχολιάζει: "Μακάρι και οι Μαρξ και Ένγκελς να είχαν διατυπώσει τη θέση αυτή τόσο άμεσα!" Το πρόβλημα της "ηθικής δυστοκίας" είναι το κεντρικότερο θέμα στην κριτική του Lukacs στο έργο *"Μαρξισμός και Ηθική"*, (Oxford University Press, 1987).

18. Βλέπε για παράδειγμα τα "Άπαντα Αλληλογραφίας", Ένγκελς προς τον Bloch, Σεπτέμβρης 21-22, 1890, σελ. 396.

19. Παράθεση του Levin, *Μαρξ, Ένγκελς και Φιλελεύθερη Δημοκρατία* σελ. 69. Είν' αλήθεια ότι στα 1850 ο Μάρξ σχολιάζει ότι "πάντα αντιστεκόταν στη γνώμη της στιγμής του προλεταριάτου. Ήμαστε αφοσιωμένοι σε ένα κόμμα που θα έκανε το παν για να μην ανέβει στην εξουσία αυτή τη στιγμή", Μαρξ, Ένγκελς, *Οι Επαναστάσεις του 1848*, D. Fernbach (έκδ.) (Λονδίνο: Penguin and New Left Books, 1973), σελ. 343. Αυτό το σχόλιο παραθέτει ο A. Rosenberg, *Δημοκρατία και Σοσιαλισμός* (Βοστώνη, Beacon Press, 1965), σελ. 140 για να υποστηρίξει το επιχείρημά του ότι "ο Μάρξ και ο Ένγκελς αποφάσιζαν πάντα μόνοι και μ' έναν τελείως ανταρχικό τρόπο αυτό ακριβώς που θα ή δεν θα έπρεπε να κάνει το προλεταριάτο σε μια συγκεκριμένη κατάσταση". Αλοίμονο, τα πράγματα δεν είναι τόσο απλά!

20. Λούξεμπουργκ, *Άπαντα Πολιτικών Γραπτών*, σελ. 250

21. Μαρξ και Ένγκελς, *Για την Κομμούνα του Παρισιού*, (Μόσχα, Progress Publishers, 1971), σελ. 76. Είναι αποκαλυπτικό το γεγονός ότι ο Edward Bernstein ως "ηθικός" (δηλ. φιλελεύθερος) σοσιαλιστής θεωρεί το σχόλιο αυτό είτε "ανταπάτη" ή "ένα απλό λογοπαίγνιο από τη μεριά του συγγραφέα", στο έργο του *"Εξελικτικός Σοσιαλισμός"* (Νέα Υόρκη, Schocken Books, 1961), σελ. 222.

Αποτυπώματα βημάτων, 1972